

بررسی ارتباط عاطفه مثبت و عاطفه منفی با خلاقیت در دانش آموزان دوره اول دبیرستان

عذرا محمدپناه اردکان^۱، سمیرا ابوطالبی بیوکی^۲

^۱دکتری روانشناسی، عضو هیئت علمی دانشگاه اردکان

^۲کارشناسی روانشناسی دانشگاه اردکان

نویسنده مسئول:

عذرا محمدپناه اردکان

چکیده :

هدف: مرکز ثقل حرکات نوین در آینده را خلاقیت و میزان بهره‌گیری از تفکر خلاق تشکیل می‌دهد بنابراین عواملی که بر آن تاثیر گذار است بسیار حائز اهمیت است. در این پژوهش به بررسی رابطه عاطفه مثبت و عاطفه منفی با خلاقیت پرداخته شده است. **روش:** این پژوهش از نوع توصیفی است و از بین دانش آموزان دختر - پسر دوره‌ی اول دبیرستان شهرستان اردکان، ۱۲۰ نفر دانش آموز (۶۰ دختر و ۶۰ پسر) به صورت خوشه‌ای برای شرکت در پژوهش انتخاب شدند. و از پرسشنامه ۲۰ سئوالی پاناس برای سنجش عاطفه مثبت و عاطفه منفی، و پرسشنامه ی ۳۲ سئوالی نگرش نسبت به خلاقیت برای سنجش خلاقیت استفاده شد. داده ها با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون تحلیل شد. **یافته‌ها:** یافته ها نشان داد بین عاطفه مثبت با خلاقیت در پسران رابطه مثبت و معنادار است، درحالی که بین عاطفه منفی با خلاقیت در پسران رابطه وجود ندارد. در دختران رابطه‌ی بین حالت خلقی (عاطفه مثبت و منفی) با خلاقیت وجود ندارد. **نتیجه گیری:** عاطفه مثبت می تواند میزان خلاقیت را در پسران پیش بینی کند ولی عاطفه منفی پیش بینی کننده‌ی مناسبی برای خلاقیت نیست.

کلید واژه : عاطفه مثبت، عاطفه منفی، خلاقیت.

مقدمه :

خلاقیت به مثابه توانایی استخراج افکار و تجربه های گذشته و ترکیب آن ها به شیوه های بدیع و ایجاد نظریه های منحصر به فرد و جدید است [۱]. نیاز به خلاقیت یک ضرورت برای بقاء به حساب می آید، افراد خلاق ویژگی های شخصیتی خاصی دارند از جمله: گشودگی، وظیفه شناسی، برونگرایی، مقبولیت، عدم نورزگرایی است [۲]. این ویژگی های تحت تاثیر عواملی چون: خانواده، محیط اجتماعی و عوامل زیستی و ژنتیکی است. دانشمندان معتقدند که شناخت می تواند پاسخ های هیجانی را اندازه گیری کند و فرایندهای هیجانی می توانند بر افکار شناختی تاثیر بگذارند [۳]. در زمینه اثر عاطفه بر شناخت دو رویکرد وجود دارد: رویکرد اول، عاطفه مثبت مسیرهایی که ناقل عصبی در آن دوپامین است و باعث انتظار رویدادهای خوشایند می شود را فعال می کند و عاطفه منفی مسیرهایی که ناقل عصبی در آن ها سروتونین و نوآدرنالین است و باعث پیامدهای ناخوشایند می شود، را فعال می کند. رویکرد دوم، اثر عاطفه بر شناخت و سبک پردازش اطلاعات حائز اهمیت است. عاطفه مثبت موجب می شود که فرد در پردازش شناختی به استفاده از سبک بالا- پایین، اکتشافی (یافتار شناختی)^۱ و کل گرا- شهودی تمایل پیدا کند [۴و۵]. این سبک پردازش اطلاعات می تواند انعطاف پذیری شناختی و حل مسئله خلاق را تسهیل کند [۶].

بر طبق نظریه « بسط و ساخت^۲ » [۷] وقتی فردی در معرض تهدید قرار گیرد، خزانه فکر و عمل فرد محدود و موجب فعالیت سریع و قطعی فرد می شود. زمانی که عواطف منفی در فرد ایجاد می شود، فرد تمایل به عملکردی خاص از خود نشان می دهد که بازنمایی کننده نوعی فعالیتی است که در موقعیت های مشابه انجام می دهد را افزایش می دهد، اما عواطف مثبت چون شادمانی، ... در موقعیت های تهدیدآمیز زندگی رخ نمی دهند، بنابراین در موقعیتی که فرد عواطف مثبت را تجربه می کند فرایند روانشناختی که خزانه فکر و عمل فرد را محدود می کند و پاسخ قطعی و سریع را موجب می شود، مورد نیاز نیست. همچنین، عواطف مثبت با سرعت بخشیدن به بهبود قلبی و عروقی، بافت بدنی مناسب تری را برای گسترش خزانه های فکر، عمل فرد و دامنه افکار و اعمالی که به ذهن می آید آماده می کند و فرد خلاق تر می شود. در واقع افراد در معرض عواطف مثبت دامنه توجه شان گسترش یافته و بینش و خلاقیت نیز افزایش می یابد [۷]. یافته های موجود در زمینه عاطفه منفی متفاوت است، محققان [۸] معتقدند بین خلاقیت و عاطفه منفی ارتباطی نیافتند. همچنین سایر پژوهشگران [۹] معتقدند عاطفه منفی باعث افزایش خلاقیت می شود. به اعتقاد [۱۰] خلق منفی به مثابه علامتی است که نشان می دهد مشکلی وجود دارد و فرد باید تلاش بیشتری کند تا برای وضعیت راه حل خلاقانه بیابد.

عواطف یکی از جنبه های رفتار انسان است و انسان را وادار به انجام کارهایی می نماید که برای او سودمند می باشد (داروین). حالت عاطفی می تواند تاثیر آشکاری بر محتوی و نحوه تفکر و خلاقیت بگذارد با توجه به این که زمینه و بستر حل بسیاری از مسائل و مشکلات خلاقیت و تفکر خلاق است و یافته های مختلف و همچنین دیدگاه های متفاوت در زمینه رابطه عاطفه مثبت و منفی با خلاقیت وجود دارد، از این رو، تحقیق حاضر با هدف تعیین تاثیر متغیرهای عاطفه مثبت و عاطفه منفی با خلاقیت انجام شد.

تحقیق حاضر به منظور بررسی رابطه عاطفه مثبت، عاطفه منفی با خلاقیت انجام شد. روش پژوهش حاضر از نوع همبستگی است و جامعه آماری پژوهش را دانش آموزان دوره اول دبیرستان شهرستان اردکان تشکیل دادند که ۱۲۰ نفر دختر - پسر (۶۰ نفر دختر - ۶۰ نفر پسر) از طریق نمونه گیری خوشه ای انتخاب شدند.

¹ Heuristic

² Broaden-And Build Theory

۱. **مقیاس عاطفه مثبت و عاطفه منفی پاناس**^۱: این مقیاس ابزار خودسنجی ۲۰ گویه ای است. که برای اندازه گیری دو بعد خلق یعنی (عاطفه مثبت و عاطفه منفی) طراحی شده است. هر خرده مقیاس ۱۰ گویه دارد. گویه ها روی مقیاس پنج نقطه ای (۱=هرگز تا ۵=بسیار زیاد) از سوی آزمودنی رتبه بندی می شود. از جنبه ویژگی های پایایی و روایی مطلوب است. پایایی به روش ضریب سازگاری درونی برای عاطفه منفی ۰/۸۷ و برای عاطفه مثبت ۰/۸۸ است. پایایی از راه بازآزمایی با فاصله ی هشت هفته برای عاطفه منفی ۰/۷۱ و برای عاطفه مثبت ۰/۶۸ گزارش شده است. روایی این ابزار به کمک محاسبه همبستگی میان عاطفه منفی و عاطفه مثبت با برخی از ابزارهای پژوهش که سازه های مرتبط با این دو مقیاس را می سنجند، برآورده شده است. برای نمونه همبستگی عاطفه منفی با فهرست واری علائم هاپکینز، ۰/۷۲ و همبستگی عاطفه مثبت با مقیاس اضطراب آشکار ۰/۳۵- گزارش شد است [۱۱].

۲. **پرسشنامه نگرش به خلاقیت (CAS)**: شامل ۳۲ عبارت است که هر دانش آموزی موافقت یا مخالفت خود را با آن تعیین می کند. دو عبارت در پرسشنامه CAS (سئوالات ۱۴،۳) جزء سئوالات پرکننده است و برای کاستن از کشف ماهیت ابزار طراحی شده است. ۳۰ سئوال بقیه متضمن اندازه گیری ابعاد زیر در ارتباط با پیشرفت خلاق بوده است. به هریک از ۳۰ عبارت مربوط به خلاقیت بسته به اینکه آیا پاسخ ارائه شده با خلاقیت مناسبت دارد یا نه به ترتیب نمره یک یا صفر داده می شود. بدین ترتیب دامنه نمرات بین صفر تا سی می باشد. نمرات بالا نشان دهنده نگرش مناسب تری نسبت به خلاقیت است. برآورد همسانی درونی برای CAS از طریق ضریب پایایی دو نیمه کردن (با روش زوج و فرد) برای دو گروه کودکان پایه پنجم به روش اسپیرمن براون محاسبه شد. ضرایب محاسبه شده برای گروه اول (N=31) برابر ۰/۸۱ و برای گروه دوم (N=67) برابر با ۰/۷۵ بود. برآورد پایایی به روش آزمون - آزمون مجدد نیز برای گروه دیگر محاسبه شد. روی این نمونه به فاصله پنج هفته آزمون CAS مجدداً اجرا شد و نتیجه ضریب گشتاوری به دست آمده ۰/۶۱ بود.

در این پژوهش دو گروه آزمودنی برحسب جنسیت مرد بررسی قرار گرفته اند که توزیع فراوانی آن در جدول های ۱،۲،۳ آمده است. و برای بررسی سئوال های پژوهش از شاخص آماری همبستگی پیرسون استفاده شده است.

¹ Positive And Negative Affect Scales (Panas)

جدول ۱- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش در پسران دختران

متغیرها		تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	ماکزیموم	مینیموم
حالت خلقی	عاطفه مثبت	۶۰	۵۳/۳۲	۴/۵۳	۴۴/۰۰	۲۱/۰۰
		۶۰	۴۶/۳۳	۴/۴۰	۴۵/۰۰	۲۵/۰۰
	عاطفه منفی	۶۰	۷۱/۲۸	۵/۵۵	۴۱/۰۰	۱۸/۰۰
		۶۰	۵۵/۳۰	۵/۰۲	۴۴/۰۰	۲۱/۰۰
خلاقیت	۶۰	۴۸/۱۸	۲/۹۲	۲۵/۰۰	۱۲/۰۰	
	۶۰	۸۱/۱۸	۳/۳۴	۲۵/۰۰	۱۰/۰۰	

به منظور بررسی اینکه به طور کلی آیا خلاقیت با یک حالت خلقی (عاطفه مثبت، عاطفه منفی) رابطه دارد، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج در جدول ۲ درج شده است.

جدول ۲- نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در رابطه بین عاطفه مثبت، عاطفه منفی و خلاقیت

خلاقیت		وابسته مستقل
۰/۱۳۳	ضریب همبستگی	عاطفه منفی
	سطح معناداری	
	تعداد	
۰/۲۱۸	ضریب همبستگی	عاطفه مثبت
	سطح معناداری	
	تعداد	

با توجه به نتایج جدول ۲- مشاهده می شود که بین عاطفه مثبت با خلاقیت رابطه معناداری وجود (سطح معناداری ۰/۰۵) بنابراین فرضیه اول پژوهش تأیید می شود. و ضریب همبستگی برابر است با (۰/۲۱۸) که رابطه بین دو متغیر مثبت و مستقیم است یعنی با افزایش عاطفه مثبت، خلاقیت افزایش می یابد و معکوس و همچنین با توجه به نتایج جدول فوق مشاهده می شود که بین عاطفه منفی و خلاقیت رابطه معناداری وجود ندارد (سطح معناداری=۰/۱۴۸).

افزون براین، به منظور بررسی رابطه خلاقیت با یک حالت خلقی (عاطفه مثبت، عاطفه منفی) در پسران، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج در جدول ۳ درج شده است.

جدول ۳. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در رابطه بین عاطفه مثبت، عاطفه منفی و خلاقیت در پسران

خلاقیت		وابسته مستقل
۰/۲۵۹	ضریب همبستگی	عاطفه مثبت
۰/۰۴۶	سطح معناداری	
۶۰	تعداد	
۰/۱۹۴	ضریب همبستگی	عاطفه منفی
۰/۱۳۷	سطح معناداری	
۶۰	تعداد	

با توجه به نتایج جدول ۶- مشاهده می شود که بین عاطفه مثبت با خلاقیت رابطه معناداری وجود دارد (سطح معناداری=۰/۰۵) بنابراین فرضیه دوم پژوهش تأیید می شود و ضریب همبستگی برابر است با (۰/۲۵۹) که رابطه بین دو متغیر مثبت و مستقیم است یعنی با افزایش عاطفه مثبت در پسران خلاقیت افزایش میابد و بالعکس. و همچنین با توجه به نتایج جدول فوق مشاهده می شود که بین عاطفه منفی و خلاقیت در پسران رابطه معناداری وجود ندارد (سطح معناداری=۰/۱۳۷).

همچنین، به منظور بررسی رابطه خلاقیت با یک حالت خلقی (عاطفه مثبت ، عاطفه منفی) در دختران از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج در جدول ۴ درج شده است .

جدول ۴. نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در رابطه بین عاطفه مثبت، عاطفه منفی و خلاقیت در دختران

خلاقیت		وابسته مستقل
۰/۱۷۵	ضریب همبستگی	عاطفه مثبت
۰/۱۸۲	سطح معناداری	
۶۰	تعداد	
۰/۰۶۱	ضریب همبستگی	عاطفه منفی
۰/۶۴۱	سطح معناداری	
۶۰	تعداد	

با توجه به نتایج جدول ۸- مشاهده می شود که بین عاطفه مثبت و خلاقیت در دختران رابطه معناداری وجود ندارد (سطح معناداری =۰/۱۸۲) بنابراین فرضیه سوم پژوهش رد می شود و ضریب همبستگی برابر است با (۰/۱۷۵). و همچنین با توجه به نتایج جدول ۶- مشاهده می شود که بین عاطفه منفی و خلاقیت در دختران رابطه معناداری وجود ندارد (سطح معناداری=۰/۶۴۱).

بحث و نتیجه گیری

یافته های مطالعه ی حاضر نشان داد عاطفه مثبت پیش بینی کننده خلاقیت است و همچنین یافته ها با بسیاری از مطالعات انجام شده همسو است [۸و۸]. گزارش دادند، عاطفه مثبت بر فرایندهای شناختی اثر می گذارد. همچنین، این مطالعات نشان دادند عاطفه مثبت با خلاقیت بیشتر در حل مسئله و بهبود عملکرد در حل مسئله همراه است، بنابراین تأثیر عاطفه مثبت بر سازمان بندی شناختی به گونه ای است که پاسخ های خلاق یا جدید ایجاد می کند [۸] و می تواند موجب استفاده بهینه از منابع ذهنی مان شود [۱۲]. به عبارت دیگر، عاطفه مثبت از طریق افزایش دادن تعداد عناصر شناختی در دسترس برای تداعی های خلاقانه، سبب بهبود و ارتقاء عملکرد خلاقانه می شود. تحقیقات مختلف نشان داده اند که عاطفه مثبت با بهبود در کارکردهای شناختی از جمله، تسهیل حل مسئله خلاق، بهبود قضاوت و استراتژی های مختلف حل مسئله، ارتباط دارد [۶].

با این حال، در پژوهش های حاضر عاطفه منفی برخلاف عاطفه مثبت نقش پیش بینی کننده ای در خلاقیت نداشت. یافته های حاضر با تعدادی از پژوهش ها همسو است [۸]. [۱] نیز بیان داشتند که عاطفه مثبت نشان می دهد محیط ایمن است و بهای یک تصمیم گیری غلط ناچیز است، در نتیجه فرد را به سوی تلاش برای رسیدن به هدف ترغیب می کند. در حالی که عاطفه منفی بیانگر آن است که خطر در نزدیکی است، در نتیجه فرد را از حرکت به سوی اهداف خود باز می دارد. برخی از نظریه ها در مورد عاطفه مثبت و منفی بر تأثیر آن ها بر کارکردهای شناختی تأکید دارند؛ مثلاً [۱۳] گزارش دادند استراتژی های افراد دارای عاطفه مثبت با افرادی دارای عاطفه منفی متفاوت است. افرادی که خلق مثبت دارند از استراتژی های ارضاکننده استفاده می کنند، در حالی که افرادی که دارای خلق منفی می باشند از استراتژی های به حد مطلوب رساندن استفاده می کنند؛ در مورد کیفیت افکارشان نگرانی دارند که در نتیجه عملکردشان را مختل می کند. [۱۴]. مطالعه های آزمایشگاهی با القای خلق مثبت نشان می دهند که حالت های خلقی القا شده به خلاقیت و تفکر و رفتار انعطاف پذیر بیشتری منجر می شود.

حال با توجه به آن چه در بالا به آن اشاره شد و با توجه به نتیجه تحقیق می توان استنباط کرد که خلق شاد و عاطفه مثبت پیش بینی کننده قوی برای خلاقیت است که می توان با دادن پاداش و تشویق های کلامی و ... عاطفه مثبت را بالا برده و خلاقیت را در دانش آموزان افزایش داد.

در این تحقیق به بررسی تفاوت میان دانش آموزان دختر و پسر در زمینه تأثیر حالت خلقی بر خلاقیت نیز پرداخته شده است و نتایج نشان می دهد خلاقیت با عاطفه مثبت در پسران در سطح معناداری ($p \leq 0/05$) و ضریب همبستگی $0/259$ رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. اما رابطه ای میان خلاقیت با عاطفه منفی در پسران وجود ندارد. و همچنین رابطه ای میان خلاقیت و عاطفه مثبت و منفی در دختران وجود ندارد. در پژوهش حاضر با استفاده از پرسشنامه نگرش نسبت به خلاقیت داده هایی به دست آمده است که این گونه استنباط شده است که نگرش پسران نسبت به دختران نسبت به خلاقیت بالاتر بوده است که می توان این گونه توجیه کرد که به تفاوت های بیولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی پسران و دختران ربط داد. یکی از موضوعاتی که باید در بررسی دستاوردهای دختران و پسران مورد توجه قرار بگیرد، تبعیض های جنسیتی فعالانه علیه دختران است. این تبعیض های جنسیتی از دو جنبه حائز اهمیت هستند: اول، ایجاد استانداردهای متفاوت برای موفقیت در دختران و پسران دوم، تعیین سطح دسترسی نابرابر به منابعی که زنان برای پیشرفت و موفقیت به آن نیازمند اند. خلاقیت و عملکرد خلاقانه از فرهنگ نیز تأثیر می پذیرد. اگر به حوزه فرهنگ وارد شویم، با تعدادی از قوانین، نقش ها و مفروضات وابسته به جنسیت روبه رو می شویم. به عبارت دیگر، متأسفانه تعاریف و برچسب هایی که اجتماع و حتی خانواده برای دختران و پسران تعیین می کند، کاملاً بر انتظارات و نقش هایی دختران و پسران می پذیرند اثرگذار است. اغلب برچسب های دخترانه در درون خود همراه با تبعیض هستند و به محدودیت دختران دامن می زنند [۴].

خلاقیت یک امر فطری است و تمامی افراد از آن بهره مند هستند و با مناسب بودن محیط می تواند افزایش یابد با تدوین و ارائه کتاب ها و بروشورها به زوج هایی که هنوز والد نشدند، آموزش هایی درباره قبل و بعد از تولد کودکان که مؤثر است داده شود.

منابع

- [1] Gibson, C.B., Folley, S., & Park, S. (2009). "Enhanced divergent thinking and creativity in musicians: A behavioral and near-infrared spectroscopy study", *Brain and Cognition*. 69(1). 162-169.
- [۲] پیوسته گر، مهرانگیز؛ دستجردی، الهام؛ دهشیری، غلامرضا. (۱۳۸۹)، رابطه خلاقیت و بهزیستی ذهنی در دانشجویان، علوم رفتاری، دوره چهارم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۹.
- [۳] خدایی، راحله؛ بزازیان، سعیده؛ جعفری، اصغری؛ (۱۳۹۴)، اثربخشی آموزش تحلیل ارتباط محاوره‌ای در خودپنداره و عاطفه مثبت و منفی زنان، مطالعات زن و خانواده، دوره سه، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.
- [۴] کرمی، آزادالله؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ (۱۳۹۱)، نقش خلاقیت در پیش‌بینی تفکر انتقادی و شادکامی، ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، دوره ۲، شماره ۲، پاییز ۹۱.
- [۵] اسرنبرگ، رابرت. (۱۳۹۴). روانشناسی شناختی، ترجمه: الهه حجازی، کمال خرازی، تهران، مرکز سازمان مطالعه و تدوین (سمت) تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- [6] Isen, A. (2000). Positive affect and decision making.. *Journal of Knowledge*. 92.
- [7] Fredrickson, B.L. (2001). Positive emotion broaden and build. University of North Carolina: USA. 2.
- [8] Fernandez-Abascal, E.G., & Martin Diaz, M.D. (2013). Affective induction and creative thinking. *Creativity Research Journal*. 25.
- [9] Seligman, M.E.P., Steen, T., Park, N. and Peterson, Ch., (2005). "Positive psychology progress: empirical validation of interventions". *American Psychology*. Vol 60, Issue 5, pp. 410-421.
- [10] Amabile, T.M & Hennessey, B.A. (2010). Creativity. Harvard University: UK. 569.
- [11] Watson, D., Clark, L.A., Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measure of positive and negative affect: the PANAS scale. *J Personality and Social Psychology*. 54, 1063-1070.
- [12] Adair, J. (2007). the art of creative thinking. how to be innovative and develop great idea. london and Philadelphia: kogan.
- [13] Weisberg, R.W. (1993). Creativity: Beyond the myth of genius. New York: Freeman.
- [14] کار، آلان. (۲۰۰۶). روانشناسی مثبت. ترجمه حسن پاشاشریفی، جعفر نجفی زند و باقر ثنائی. تهران: انتشارات سخن.